

jämställdhet ska te sig mer åtråvärd. Betydelsen hos eufemismer som ”varannan damernas” med romantiska konnotationer till dansbanans värld tycks mig emellertid få något större utrymme än vad dess förklaringsvärde egentligen motiverar.

Allra bäst blir avhandlingen när den avviker från den renodlat retoriska nivån för att sätta denna i samband med de skilda spelregler som råder i akademien respektive politiken. I dessa partier, som uppförstorats i denna redogörelse, ökar förståelsen inte bara för hur det går till, utan också *hur det kommer sig* att politiken i det ena fallet är framgångsrik medan den i det andra fallerar. Produktionen av diskurser på det akademiska respektive politiska fältet äger rum i starkt hierarkiska miljöer med specifika organisationsformer där olika aktörer har motstridiga intressen på spel, vilket också gör att mottagligheten för ”kvoteringsdiskursen” varierar. Diskursanalytiska teoribildningar brukar annars ägna större uppmärksamhet åt de maktförhållanden som olika slags vokabulärer skapar än åt de omständigheter som ger den ena eller andra diskursen möjlighet att vinna mark. Det är en styrka att föreliggande avhandling lyckas undvika sådana begränsningar.

Fredrik Schoug, Lund

Tomas Berglund: *Det goda faderskapet – i svenskt 1800-tal*. Carlsson Bokförlag, Stockholm 2007. 345 s. English summary. ISBN 978-91-7331-052-9.

Det är med viss spänning jag griper mig an uppgiften att som etnolog recensera en historisk avhandling. Hur mycket kommer min etnologiska blick att styra min läsning och mina omdömen? I vad mån är det möjligt att göra sig fri från den egna disciplinens artegna sätt att genomföra och redovisa ett vetenskapligt arbete? Jag tänker resonera en smula kring de här frågorna i slutet av min recension.

Jag skall börja med att kort ge en uppfattning om vad för slags avhandling det här är fråga om. Tomas Berglund har valt att studera faderskapet som en historisk process under svenskt 1800-tal. Redan genom att i titeln använda prefixet ”goda” antyder han sitt syfte, nämligen att ifrågasätta en i hans tycke schablonartad bild av 1800-talets fader som en i flera bemärkelser frånvarande person som tog föga del i barnens liv. Det är en bild som utgör en kontrast dels till den förmoderne fadern, som genom sitt arbete i anslutning till bostaden

var naturligt inlemmad i barnens vardag, dels till vår tids moderna pappa som förväntas vara en aktiv och närvarande förälder.

Schablonen om den frånvarande fadern har enligt författaren utbildats främst inom den tidigare anglosaxiska fadersforskningen. Han kritiserar denna forskning för att inte tillräckligt ha uppmärksammat den innehållsliga kontinuiteten i faderskapets utveckling.

För att konkretisera denna tidigare forskning och tydliggöra underlaget för sin kritiska inställning redogör författaren utförligt för ett flertal arbeten som presenterats inom denna s.k. tidigare fadersforskning. Här ser vi ett första exempel på den grundlighet med vilken denna avhandlingsförfattare arbetar. Efter sagda exposé diskuterar han några sentida forskare som i likhet med honom själv ställer sig kritiska till föreställningen att 1800-talets fäder i både fysiskt och känslomässigt hänseende saknade närhet till sina barn.

En av dessa forskare, den amerikanske historikern Shawn Johansen, har i sina studier av familjen använt sig av tre analytiska kategorier, som Berglund valt att tillämpa och anpassa till sin forskning om faderskap. Johansens tre kategorier avser för det första samhällsliga i skrift formulerade ideal om hur en familj bör vara och fungera, för det andra hur enskilda familjer tar till sig dessa ideal och för det tredje hur idealen kommer till uttryck i handling. Dessa tanke kategorier svarar mot de tre nivåer som Berglund vill nå i sin undersökning och som bestämt hans val av empiri, nämligen dels uppfostringslitteratur, dels arkiverat brevmaterial vari ingår faders berättelser om umgänget med sina barn.

Uppfostringsböckerna ger kunskap om rådande samhällsliga normer och ideal. Brevet ger insikt i de ideal om det goda faderskapet, som fäderna själva utbildat. De ger också, menar Berglund, inblick i fädernas faktiska agerande gentemot barnen.

Utöver det sagda innehåller det långa inledningskapitlet – omfattande 113 sidor – en utförlig redogörelse för och diskussion kring författarens metodiska och teoretiska inspiratörer. I korthet kan jag nämna att Berglund ansluter sig till ett hermeneutiskt synsätt med särskild anknytning till Paul Ricoeurs idéer.

Han diskuterar också banden mellan begreppen manlighet och faderskap likaväl som banden mellan begreppen faderskap, moderskap och föräldraskap. Dessa begreppsrelationer aktualiseras framöver i hans båda huvudkapitel om uppfostringslitteraturens respektive brevmaterialets bild av den gode fadern i svenskt 1800-tal.

Efter att på det här sättet ha gett läsaren en grundlig

och intresseväckande orientering om undersökningens underlag och syfte presenterar författaren – med likartad utförlighet – redogörelserna för och analyserna av det empiriska materialet.

Svenska och utländska uppfostringsböcker från sent 1700-tal fram till 1800-talets slut säger sig författaren ha läst i sådan mångfald att han inte ansett sig kunna ta med alla i sin källförteckning. Han framhåller den genomgående och starka religiösa anknytningen i dessa skrifter. Föräldrarnas kärlek till sina barn tas för given av gud och/eller naturen och anses utgöra drivkraften och styrningen av deras uppfostrargärning.

När betydelsen av ett kärleksfullt förhållande till barnen ständigt framhålls i uppfostringsböckerna är det intressant att notera, nämner Berglund, att det inte är moderskapet som står i fokus utan snarare föräldraskapet. Överhuvudtaget tycker han sig se hur betonandet av både moders- och faderskärlekens värde uppvisar en kontinuitet i detta material från 1700-talets mitt till det slutande 1800-talet.

I uppfostringsböckerna diskuteras vidare vilka goda och mindre goda former föräldrakärleken kan ta sig. Varken klemighet eller hårda metoder anses befrämja barnens utveckling till dugliga och goda människor. Enligt den äldre schablonartade bilden av 1800-talets fäder ansågs dessa utöver sin tillskrivna brist på närvaro vara auktoritära, stränga och bestraffande. Alldeles frånvarande var de alltså inte i barnens värld. I uppfostringsböckerna däremot tecknas en övervägande kärleksfull och mjuk fadersbild.

Vilken fadersbild framträder då i det brevmaterial som Berglund använt sig av? Brevet är hämtade ur sex olika arkiverade brevsamlingar. Berglund säger sig ha läst över 5 000 brev. Det är emellertid särskilt sju stycken utvalda namngivna brevskrivare som Berglund inriktat sig på i sin text och som läsaren kan särskilja och följa i den dokumentation och analys som presenteras. Han för en metodisk diskussion om möjligheten att generalisera utifrån ett så pass begränsat material och låter förstå att det är ett rimligt förfarande om det utnyttjas på rätt sätt. Begränsningen är emellertid inte bara kvantitativ utan också kvalitativ i den meningen att brevskrivarna tillhör en bildad elit. Det är läkare, präster, lärare, ämbetsmän och andra välutbildade och etablerade män som har skrivit de brev som Berglund tagit del av. Det är således borgerliga mäns utsagor och berättelser som författaren bygger sin analys på. Det goda faderskap i svenskt 1800-tal som nämns i titeln är därmed inte bara tidsmässigt utan också påtagligt socialt avgränsat.

Möjligen borde detta faktum och dess konsekvenser för helhetsbilden av 1800-talets faderskap på ett tydligare sätt ha poängterats och kommenterats.

Något annat jag saknar i hans redogörelse för brevmaterialet är hur urvalet av de sju brevskrivarna gått till. Varför just dessa sju? Var de männen särskilt utförliga i sina berättelser om sitt faderskap? Valdes de för att de skilde sig inbördes i olika avseenden? Eller framstod de som goda utövare av det slags faderskap som förordades i uppfostringsböckerna? Jag betvivlar inte att Berglund skulle vara beredd att på ett godtagbart sätt besvara frågorna (även den insinuanta tredje). Men jag anser det vara en brist att de här frågorna inte tagits upp i avhandlingen.

Berglund för vad man skulle kunna kalla tolkningskritiska resonemang om sin bearbetning av brevtexterna. Han framhåller särskilt vikten av att tillämpa en läsart som fördjupar förståelsen av det slags faderskap som avspeglas i breven.

Presentationen av breven görs tematiskt, dvs. att sex olika teman följs upp där var och en av de utvalda namngivna brevskrivarna låter höra sig. Temana gäller glädjen över barnen, omsorgen om barnens utbildning, oron över sjukdomar och olyckor, längtan efter barnen när far och barn av olika anledningar är geografiskt åtskilda, leken och närheten till barnen samt förhållandet till de vuxna barnen. Den uppläggningsen ger ju en bred täckning av olika aspekter av förhållandet mellan fäderna och deras barn. Samtidigt innebär det att man som läsare måste möta de enskilda fäderna i olika sammanhang. Det gör det svårt att få en helhetlig bild av hur var och en av dem agerat som fader. Att upprepade gånger på det här sättet tvingas skifta fokus från den ene namngivna personen till den andre kan upplevas som distraherande vid genomläsningen.

Dessa synpunkter får dock ses som en randanmärkning i en mycket nära och inkännande genomgång av breven. Rikligt med citat bidrar till upplevelse av autenticitet och närvaro. Berglund anser sig på punkt efter punkt få bekräftelse på sina antaganden om ett engagerat och kärleksfullt faderskap under den aktuella tidsperioden, ett faderskap i kontrast till den schablonartade bild av den frånvarande fadern som tecknats av den tidigare anglosaxiskt påverkade fadersforskningen.

Som han antyder redan i sin inledning diskuterar han i slutet av avhandlingen mer ingående sambanden mellan begreppen manlighet och faderskap samt mellan faderskap, moderskap och föräldraskap. Jag kan bara helt kort gå in på hans resonemang. Han vänder sig

mot föreställningen att faderskapet under 1800-talet tenderade att försvagas. Att bli far och familjeförsörjare stärkte i realiteten mannens värdighet och auktoritet. Att det under den här perioden skedde en uppvärdering av modersrollen ägde således inte rum på bekostnad av fadersrollens betydelse. Att föreställningen om faderskapets försvagning uppkom hade, menar Berglund, mycket att göra med den tidigare forskningens låsning vid teorin om de två sfärerna – en manlig offentlig sfär och en kvinnlig hemmasfär. Att en sträng uppdelning mellan en kvinnlig och en manlig sfär inte gällde för föräldraskapet stöds, menar författaren, av hans empiriska undersökning. Både fäder och mödrar förväntades ta och tog också i praktiken ansvar för barnens timliga och andliga väl.

Ett viktigt övergripande fenomen som författaren också diskuterar i den sammanfattande delen av avhandlingen är kontinuitet och föränderlighet. Han har försökt visa att det under hela undersökningsperioden funnits en kontinuitet i faderskapets innehåll. Det har inte skett abrupta övergångar från den förmoderna närvarande fadern via den tidigmoderna s.k. frånvarande fadern till dagens förväntade närvarande fadersgestalt.

Berglund avslutar sin avhandling med en förhoppning om en fortsatt historisk forskning om faderskap – ett ämne som ännu är föga uttrött. Han skriver: ”Om denna avhandling blir till ett led i utvecklandet av och fördjupandet av detta kunskapsfält är det lön nog för den möda som nedlagts på dess färdigställande.”

Jag inledde min recension med att ställa frågan: ”I vad mån är det möjligt att göra sig fri från den egna disciplinens artegna sätt att genomföra och redovisa ett vetenskapligt arbete?” Min undran var föranledd av egen erfarenhet av att ha blivit recenserad av en historiker. Händelsen tilldrog sig för flera år sedan och gällde en samling artiklar skrivna av några etnologer. Vi blev alla ganska hårt kritiserade, framför allt för bristfälligt akribi.

Tanken inställde sig då att det möjligen kunde vara fråga om en historikers bristande förståelse för en annan disciplin ”artegna sätt att genomföra och redovisa ett vetenskapligt arbete”.

I mitt arbete med att recensera Tomas Berglunds avhandling har jag inte känt mig ”artfrämmande” för hans framställning och tänkande. Jag frågar mig om det kanske kan bero på att det under de senaste decennierna skett ett visst närmande mellan de båda disciplinerna. I just det aktuella fallet är det å andra sidan kanske inte så konstigt att jag upplever något av ett vetenskapligt släktskap. Författaren använder sig av samma typ av material som etnologer ofta gör. Etnologer anser sig vidare vara vardagens utforskare och det är ju just vardagsföreteelser som behandlas i denna avhandling.

Vad akribin beträffar skulle min historierecensent tveklöst ha gett Berglund högsta betyg. För egen del vill jag ge högt betyg för engagemang, grundlighet och ärlighet. Jag imponeras av den ärlighet som han visar prov på då han redan i förordet berättar om bakgrunden till sitt starka personliga intresse för sitt ämne. Han låter oss veta att han vuxit upp hos sina morföräldrar och inte träffat sin far förrän i vuxen ålder. Han nämner också att han är frånskild och därför inte alltid har varit en fysiskt närvarande far. Läsaren får vidare veta att han vid sidan av sin tjänst som universitetslärare arbetat med sitt avhandlingsämne i 15 år. Det är mycket värdefullt att inför läsningen få sådana personliga upplysningar, som tyvärr alltför sällan presenteras i vetenskapliga avhandlingar.

Utöver de kritiska påpekanden jag redan gjort vill jag nämna ytterligare några (som torde vara av mer allmänt än ”arteget” slag). Grundligheten kan ibland övergå till omständlighet. Det finns dessutom många upprepningar i texten. Hade jag varit kriarättare hade jag nog ganska ofta skrivit ”redan sagt” och ”stryk ner” i kanten.

Jag vill sluta med några uppskattande ord. Det är enligt min bedömning en synnerligen kunskapsdiger, väl genomarbetad och idérik avhandling. De forskare som väljer att följa Berglunds uppmaning att fortsätta den väg han slagit in på kommer att ha mycket vetande och många tanketrådar att hämta ur denna avhandling. Som jag ser det är det en väg som inte minst för etnologer bör vara lockande att följa.

Lissie Åström, Lund